

Sygn. akt III CZP 81/15

UCHWAŁA

Dnia 3 grudnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Kazimierz Zawada

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z wniosku B. S. i J. S.

o ustanowienie pełnomocnika z urzędu,

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 3 grudnia 2015 r.

zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Okręgowy w L.

postanowieniem z dnia 21 lipca 2015 r.,

"Czy sąd rejonowy, który odrzuca zażalenie na postanowienie tego sądu, wydane na podstawie art. 398²³ § 1 i 2 k.p.c., orzeka jako sąd pierwszej instancji, czy jako sąd drugiej instancji?"

podjął uchwałę:

Sąd rejonowy, który odrzuca zażalenie na postanowienie tego sądu, wydane na podstawie art. 398²³ § 1 k.p.c., orzeka jako sąd drugiej instancji.

UZASADNIENIE

Przedstawione zagadnienie prawne powstało w sprawie, w której Sąd Rejonowy w L. postanowieniem z dnia 24 września 2014 r. odrzucił zażalenie na swoje postanowienie z dnia 1 sierpnia 2014 r., w którym utrzymał w mocy orzeczenie referendarza sądowego. Orzeczeniem tym referendarz sądowy Sądu Rejonowego dnia 30 czerwca 2014 r. oddalił wniosek dwojga wnioskodawców, którzy domagali się ustanowienia im z urzędu pełnomocnika - adwokata celem sporządzenia i wniesienia skargi konstytucyjnej do Trybunału Konstytucyjnego. Ostatecznie skarżący złożyli do Sądu Okręgowego w L. zażalenie na postanowienie Sądu z dnia 24 września 2014 r. i przed rozstrzygnięciem tego zażalenia, Sąd Okręgowy Wydział Cywilny Odwoławczy postanowił przedstawić Sądowi Najwyższemu sformułowane w postanowieniu zagadnienie prawne.

Zdaniem Sądu Okręgowego za udzieleniem odpowiedzi, że sąd rejonowy odrzucając opisane zażalenie działa jako sąd pierwszej instancji przemawia literalne brzmienie art. 398²³ § 2 k.p.c., z którego wynika, że sąd rejonowy orzeka jako sąd drugiej instancji, stosując odpowiednio przepisy o zażaleniu, tylko przy rozpoznawaniu skargi na postanowienie referendarza w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz na postanowienie o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego. Poza tym, zdaniem Sądu Okręgowego dopuszczalność zażalenia na postanowienie sądu rejonowego działającego - w rozważanym stanie faktycznym - jako sąd I instancji zapewni realizację konstytucyjnej zasady dwuinstancyjności. Dopuszczając odmienny pogląd Sąd Okręgowy wskazał, że w ramach tego samego postępowania, w zależności od rodzaju rozstrzygnięcia, Sąd Rejonowy orzekałby jako sąd I lub II instancji. Przemawia za tym także cel uregulowania zawartego w art. 398²³ § 2 k.p.c. polegający na dążeniu do uproszczenia i przyśpieszenia postępowań ubocznych, związanych z udzielaniem ochrony prawnej, a nie wymierzeniem sprawiedliwości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedstawione zagadnienie odnosi się wprawdzie literalnie do „instancji” w jakiej orzeka sąd rejonowy, to jednak w istocie ma celu rozstrzygnięcie, czy dopuszczalne jest zażalenie na podstawie art. 394 § 1 pkt 11 k.p.c. na wymienione postanowienie Sądu Rejonowego.

Instancyjność jest pojęciem zarówno prawa ustrojowego jak i procesowego. Instancja sądowa to sąd określonego rzędu (szczebla) w systemie powiązanych ze sobą hierarchicznie sądów. Instancyjność powoduje, że postępowanie „rozpada się na stadia” w celu zapewnienia możliwości korekty wadliwych czynności procesowych. Instancyjność zakłada istnienie toku instancji, dotyczących procesu decyzyjnego. O toku instancji można mówić wówczas, gdy przepisy przewidują działanie co najmniej dwóch instancji oraz określają ich sposób działania. Instancyjność nie jest jednak tożsama z dewolucyjnością, lecz wymaga dwóch instancji rozumianych jako nierównorzędne szczeble w hierarchii. Najczęściej instancyjność postępowania oznacza „przechodzenie sprawy, która nie została jeszcze prawomocnie rozstrzygnięta pomiędzy sądami hierarchicznie nierównorzędnymi, co powoduje rozpad postępowania na dwa lub więcej stadia, w celu zapewnienia kontroli sądów wyższego szczebla nad rozstrzygnięciami wydanymi przez sądy niższego szczebla. Instancyjność nie zawsze jednak musi oznaczać podejmowania decyzji na niższym szczeblu przez sąd. W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się także, że pojęcie instancji oznacza pewien szczebel (wyższy lub niższy) w systemie powiązanych ze sobą hierarchicznie organów, wyposażony w określone kompetencje kontrolne.

Według zasadniczej regulacji zawartej w art. 398²² k.p.c. w postępowaniu ze skargi na orzeczenie referendarza sądowego stosuje się przepisy o postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Rozpoznający ją sąd działa jako sąd pierwszej instancji, co odpowiada zarówno jego ustrojowej pozycji w strukturze sądownictwa, jak i systemowi środków zaskarżenia.

Odmienne została uregulowana skarga na orzeczenie referendarza w przedmiocie kosztów sądowych lub kosztów procesu oraz na postanowienie o odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego. Zgodnie z art. 398²³ § 1 k.p.c. sąd orzekając w tym zakresie wydaje postanowienie, w którym zaskarżone

postanowienie referendarza sądowego utrzymuje w mocy albo je zmienia. W tych sprawach zgodnie z § 2 wniesienie skargi na postanowienie referendarza wstrzymuje jego wykonalność, zaś sąd orzeka jako sądu drugiej instancji, stosując odpowiednio przepisy o zażaleniu. Sformułowanie „orzeka jako sąd drugiej instancji” jest zgodne z zaprezentowanymi wyżej znaczeniami pojęcia „instancja”. Sąd rejonowy pozostaje sądem pierwszoinstancyjnym w ujęciu ustrojowym, w przeciwieństwie do instancyjności odnoszonej do systemu środków zaskarżenia. Nie może budzić wątpliwości, że sąd rejonowy orzekając na podstawie art. 398²³ § 1 i 2 k.p.c., nie jest sądem II instancji rozpoznającym środek zaskarżenia od orzeczenia sądu I instancji, lecz - z mocy szczególnej normy kompetencyjnej - pełni nadzór judykacyjny nad orzeczeniem innego organu działającego na tym samym poziomie, w ramach struktur tego samego sądzie - referendarza sądowego.

Podniesione w pytaniu wątpliwości Sądu Okręgowego sprowadzają się do rozważanego w judykaturze i doktrynie problemu zaskarżania orzeczeń incydentalnych wydanych w toku postępowania incydentalnego prowadzonego przed sądem II instancji, zaś jedyny element „nowości” w postawionym przez Sąd Okręgowy zapytaniu wiąże się z tym, że przepis ustawy, tj. art. 398²³ § 2 k.p.c. dotyczy sądu rejonowego, będącego zasadniczo sądem pierwszej instancji, tylko wyjątkowo „orzekającego jako sąd drugiej instancji”. Problem zaskarżalności orzeczeń wpadkowych wydanych przez sąd II instancji wiąże się ze złożoną strukturą postępowania cywilnego, w którym obok nurtu głównego, w którym rozstrzyga się o przedmiocie procesu, wyodrębnia się postępowania incydentalne (wpadkowe), które mogą zaistnieć zarówno w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, jak i w postępowaniu wywołanym wniesieniem środka zaskarżenia. Do tego rodzaju postępowań wpadkowych zalicza się właśnie postępowanie o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (art. 117 § 3 k.p.c.). W przypadku postępowań wpadkowych rozpoznawanych po raz pierwszy w postępowaniu drugoinstancyjnym należy podzielić wyrażane w orzecznictwie stanowisko, że jeżeli sąd orzeka jako sąd drugiej instancji pozostaje dalej sądem drugiej instancji w stosunku do wszystkich rozstrzyganych przez siebie kwestii, w tym także kosztów postępowania za tę instancję (por. m. in. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego - zasada prawna z dnia 8 czerwca 1988 r.,

III CZP 16/88, OSNC 1989, nr 1, poz. 6; oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 1956, 4CZ 78/56, OSN 1956, z. 4, poz. 119; z dnia 27 lipca 1962 r., III CR 13/62, RPEiS 1962, nr 4, s. 303-303; z dnia 13 września 1962 r., I CZ 121/62, OSNC 1963, nr 7-8, poz. 174; a także postanowienia z dnia 2 grudnia 1965 r., II CZ 100/65; OSNC 1966, nr 5, poz. 87; z dnia 16 listopada 1971, I PZ 60/71, niepubl.; z dnia 10 października 1983 r., I PZ 19/83, OSNC 1984, nr 5, poz. 80; z dnia 21 grudnia 1988, III CKN 739/98, OSNC 199, nr 5, poz. 102; z dnia 22 lipca 1999 r., I PKN 312/99 M. Prawn. 2000, nr 3, s. 135; z dnia 28 września 1999. II Cz 98/99, niepubl.; z dnia 18 kwietnia 2001 r., III CZ 1/01 niepubl.; z dnia 12 marca 2003 r., I PZ 162/02, OSNP 2004, z. 14, poz. 45; z dnia 27 stycznia 2006 r., III CZ 107/05 niepubl.; z dnia 4 stycznia 2007, V CZ 111/06, niepubl.).

Według art. 398²³ § 2 k.p.c. w wypadku wniesienia skargi na orzeczenie referendarza sądowego odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy o zażaleniu. Skarga ta, choć jest środkiem niedewolutywnym, zawiera jednak pewne elementy dewolutywności, gdyż sąd, który ją rozpoznaje, stosuje przepisy o zażaleniu, czyli przepisy, które kształtują postępowanie skargowe jako odwoławcze. Odesłanie do przepisów o zażaleniu oznacza także odpowiednie stosowanie przepisów o apelacji (art. 397 § 2 k.p.c.). Natomiast do samej skargi, tj. jej formy, terminów czy sposobu wniesienia, przepisu o zażaleniu nie znajdują zastosowania. Słusznie podnosi się w doktrynie, że odesłanie do przepisów o zażaleniu odnosi się do samego postępowania skargowego. Sąd rozpoznający skargę funkcjonalnie orzeka jako sąd drugiej instancji, tj. tak, jak sąd, który rozpoznaje środek odwoławczy - zażalenie. Oznacza to nie tylko, że postanowienie sądu rejonowego wydane w drugiej instancji w wyniku rozpoznania skargi na orzeczenie referendarza sądowego jest niezaskarżalne zażaleniem, lecz ponadto, że funkcja kontrolna środka odwoławczego, choć formalnie realizowana w drodze innego środka odwoławczego została zrealizowana. Sąd ponownie zbadał i ocenił podstawy do orzeczenia o kosztach sądowych, w tym o istnieniu lub nieistnieniu przesłanek do zwolnienia od kosztów sądowych.

W świetle powyższych uwag, nie przekonuje argument podniesiony w uzasadnieniu pytania prawnego, iż art. 398²³ § 2 k.p.c. jako wyjątek od zasady działania sądów rejonowych jako sądów I instancji, powinien być rozumiany w ten

sposób, że sąd rejonowy orzeka jako sąd drugiej instancji, stosując odpowiednio przepisy o zażaleniu, tylko wtedy, gdy wydaje postanowienie rozstrzygającego w przedmiocie skargi na orzeczenie referendarza. Sąd ten nie działa już jako sąd drugiej instancji kiedy wydaje inne postanowienia wypadkowe w postępowaniu wywołanym wniesieniem skargi na orzeczenie referendarza.

Konstrukcja orzeczenia referendarza sądowego oraz rozpoznania skargi przez sąd rejonowy, jako sąd drugiej instancji spełnia Konstytucyjne gwarancje prawa do sądu, uregulowanego w art. 45 Konstytucji oraz wymagania odnoszącego się do dwuinstancyjności postępowania sądowego. Prawo do sądu oznacza dla ustawodawcy obowiązek ustanowienia regulacji prawnej, która zapewni rozpatrzenie sprawy – rzetelne, sprawiedliwe i na tyle szybkie, na ile to możliwe – przez sąd na żądanie strony. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego przyjęto, że prawo do sądu obejmuje prawo dostępu do sądu, prawo do korzystania z rzetelnej procedury sądowej oraz prawo do uzyskania wyroku sądowego. Zasada dwuinstancyjności sformułowana w art. 176 ust. 1 Konstytucji nie jest częścią składową prawa do sądu, więc nie zachodzi obawa jego naruszenia regulacją art. 398²³ k.p.c. Trafnie podnosi się w doktrynie, że zapewnienie stronom i uczestnikom prawa do sądu w rozumieniu art. 45 Konstytucji, osiągnięte zostało przez stworzenie instrumentu pozwalającego na kontrolę orzeczeń referendarza, jako podmiotu pozbawionego wszystkich atrybutów organu władzy sądowniczej, przez niezawisły sąd. Efekt ten osiągnięto dzięki instytucji skargi na orzeczenie referendarza.

Model postępowania w przedmiocie kontroli orzeczenia referendarza sądowego uregulowany w art. 398²³ § 1 i 2 k.p.c. jest zgodny z art. 176 Konstytucji, albowiem zapewnia sądowy nadzór judykacyjny nad orzeczeniem referendarza sądowego stanowiącym odpowiednik postępowania pierwszoinstancyjnego. W wyroku z dnia 8 grudnia 1998 r., K 41/97, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że zasada dwuinstancyjności postępowania dotyczy wyłącznie postępowań przekazanych od początku do końca do właściwości sądów. Pogląd ten Trybunał powtórzył w wyroku z dnia 13 czerwca 2006 r., SK 54/04 (OTK-A Zb. Urz. 2006, nr 6, poz. 64), dotyczącym konstytucyjności jednoinstancyjnego postępowania sądowego ze skargi na orzeczenie zespołu

arbitrów, oraz w wyroku z dnia 1 grudnia 2008 r., P 54/07, (OTK-A Zb.Urz. 2008, nr 10, poz. 171), dotyczącym rozstrzygnięcia sądu w przedmiocie skargi na orzeczenie referendarza sądowego rozpoznającego wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych w postępowaniu cywilnym. W uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 7 grudnia 2010 r. (sygn. akt III CZP 86/10, OSNC 2011/5/49) Sąd Najwyższy wskazał, że w przypadku postępowania w przedmiocie odmowy dokonania czynności notarialnej, które w pierwszej instancji toczy się przed notariuszem, w drugiej zaś przed sądem okręgowym, zasada dwuinstancyjności nie doznaje uszczerbku. Artykuły 82 i 83 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. - Prawo o notariacie (jedn. tekst Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 ze zm.) przyznają osobie, której odmówiono dokonania czynności notarialnej, prawo do zaskarżenia tej decyzji przez wniesienie zażalenia do sądu okręgowego. Regulacja ta uwzględnia zatem konstytucyjne prawo do zaskarżenia uregulowane w art. 78 Konstytucji.

Z przytoczonych orzeczeń wynika, że konieczność zapewnienia dwuinstancyjnego postępowania sądowego, zgodnie z art. 176 Konstytucji, dotyczy tylko tych postępowań, w których sprawa jest w całości rozpoznawana przez sąd, jeżeli zaś sąd pełni rolę kontrolną w stosunku do decyzji wydanej przez inny organ, postępowanie sądowe, które nie ma charakteru postępowania pierwszoinstancyjnego, nie musi być dalej ukształtowane jako postępowanie dwuinstancyjne.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę jak wyżej.

kc